

ЕКСПОЗИЦІЙНА РОБОТА У ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЮ

Надія Барановська

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Барановська Н., 2015

Проаналізовано суть і особливості експозиційної роботи як важливого напрямку діяльності музею, концептуальні засади музейної експозиції та її роль для вивчення і збереження історико-культурної спадщини та висвітлення поступального розвитку людства.

Ключові слова: експозиція, експозиційна робота, музей, музейний предмет, експонат, історико-культурна спадщина.

The article analyses essence and features of expositional work as important direction of museum activity, conceptual principles of museum exposition and its role in study and maintainance of historical and cultural legacy and elucidation of forward development of humanity.

The conception of modern expositional work, the important problem of which is aspiration to save and strengthen public meaningfulness, personal interest, actuality and popularity of museum establishments among visitors, appears gradually on the basis of creative reinterpretation of the newest regulations of museum practice. The idea of exposition transforms in such realities as something inviolable and permanent in time.

Expositional work is one of directions in museum activity, basic essence of which consists in changes of project of exposition, installation and dismantling of expositions, leading of exposition renewal, supervision of the state of exposition, organization of thematic exhibitions, conducting of current expositional documentation.

Expositional work in museums was always in a spotlight, as it is closely connected with other types of scientifically research activity. Thanks to expositional work there is a maintainance and exploration of historical and cultural memos, which are a component part of national historical and cultural legacy. It helps to create the notion about the past with the help of exhibits. Exhibits carry out the role of informative mediator between the past and contemporaneity.

Due to expositional work the major functions of modern museums are realized: cognitive and informational, the function of making popular, educational-elucidative. It helps to form sense of pride for our glorious past and foster sense of responsibility for the future, enables to modernize the forms of museum communication with the purpose of effective influence on development of society.

Exposition plays an important meaning for expressiveness of museum language. It can emphasize, logically underline separate objects or rich in content blocks of the exhibited material, strengthen emotional accents. The rules of exhibiting are a code, that allows to construct content. A purpose, possibilities, facilities and conditions of mastering of reality meet in the model-form of museums expositional work, that are cognitive and evaluative, communicative, motivating and efficient aspects of expositional work.

Efficiency of expositional work is based on generalization of former expositional experience and using of modern experimental methods and informational technologies – computerization of funds, creation of databases, museum sites, enhancement of informing and communicativeness of museum exposition. During experiments, prototyping and computer design is widely used, that allows to find out the most optimal variant of expositional solution. The creative using of different new methods of expositional work, skill of expositional artistic design, helps without theatricality and formalism with all evidentness to uncover big graphic power and uniqueness of exhibits, their co-operation and integrity, beauty of material, enables a spectator to get to the features and essence of exposition, deeply understand its artistic bases and aesthetically beautiful structural features.

Key words: exposition, expositional work, museum, museum object, exhibit, historical and cultural legacy.

На підставі творчого переосмислення новітніх положень музейної практики поступово викристалізується концепція сучасної експозиційної роботи, важливою проблемою якої є прагнення зберегти та посилити суспільну значущість, зацікавленість,

актуальність і популярність музейних установ серед відвідувачів. У таких реаліях трансформується сама ідея експозиції як чогось непорушного і сталого в часі.

За останній час у вітчизняній літературі з'явилося кілька монографій, збірників статей та

матеріалів конференцій, у яких розкриваються нові аспекти експозиційної роботи музеїв, питання образності, естетичного оформлення та ефективності побудови експозицій. Це, зокрема, праці Л. М. Великої [1], А. М. Олексієнка [2], Ю. О. Тітінюка [3]. Однак більшість з них характеризуються вузькістю у виборі дослідження, частково й фрагментарністю, а тому не можуть вичерпати усю глибину поставленої проблеми.

Мета цієї роботи – розкрити суть і специфіку експозиційної роботи сучасних музеїв, її зв'язок із пам'яткоохоронною діяльністю, висвітлити основні концептуальні засади і принципи створення експозицій та інноваційні методи в експозиційній творчості.

Експозиційна робота – це один із напрямів музейної діяльності, основний зміст якої полягає в апроєктуванні експозиції, монтажі та демонтажі експозицій, проведенні реекспозиції, нагляді за станом експозиції, організації тематичних виставок, веденні поточної експозиційної документації.

Експозиційна робота в музеях завжди перебувала в центрі уваги, оскільки вона тісно пов'язана з іншими видами науково-дослідницької діяльності [4, с. 83]. Інтерес суспільства до музейно-експозиційної творчості істотно посилюється наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. у зв'язку з необхідністю вивчення і збереження історико-культурної спадщини, реконструкції об'єктивної картини історичного буття народу, подій і процесів, які відбувалися на українських землях. Експозиційна робота сприяє дослідженню пам'яток історії та культури, які є “складовою частиною національної історико-культурної спадщини” [5, с. 9]. Це дає можливість висвітлити соціальний досвід і поступальний розвиток людства.

Основою експозиційної роботи є комплектування та зберігання музейних колекцій, адже музей – це передовсім сховище унікальних предметів, які мають високу цінність. Музей – це місце, де зберігається пам'ять поколінь – “візуалізована, вербалізована, увічнена в предметах і описах” [6, с. 84]. Музей вивчає, популяризує й експонує предмети матеріальної спадщини людства з метою їх дослідження й задоволення освітніх і духовних потреб людей [7, с. 83]. Музей – це “дзеркало історії, політичного, суспільного і культурного розвитку нації, регіонів і міст” [8, с. 18].

“Експозиція – обличчя кожного музею, результат усієї його різноманітної діяльності” [9, с. 55]. Організація постійних експозицій і періодичних виставок становить специфічну форму представлення, публікації та апробації музейних предметів. Інколи з метою перевірки експозиційних ідей і концепцій створюють пробні та експериментальні експозиції.

Сучасне музеєзнавство експозицію розглядає як цілісну предметно-просторову систему, у якій музейні предмети й інші експозиційні матеріали, об'єднані концептуальними (науковим і художнім) задумами.

Слово “експозиція” походить від латинського дієслова *expono* (виставляти напоказ, розкладати) і похідного від нього іменника *expositio* – виклад, опис. На перших етапах розвитку музейної справи термін “експозиція” і “виставка” вживалися як рівнозначні, адже слово “exposition” у перекладі означає “виставка”. Тільки порівняно недавно термін “експозиція” став означати порівняно постійний, а “виставка” – тимчасовий публічний показ музейної спадщини [10, с. 27]. В експозиційній роботі виставка – це музейна експозиція, що має регулярно змінюваний склад експонатів [11, с. 74].

Важливим завданням експозиції є привернути увагу суспільства, відвідувачів до певної проблеми, події, факту, явища. Щоб відтворити історичну достовірність факту, простежити послідовність процесу, музейні працівники застосовують документально-образний підхід. Досягнення цього завдання стає можливим завдяки використанню музейних колекцій, до яких належать документи, листи та фотознімки, архівні джерела та опубліковані документи. Тому експозиція це – предметно-документований художній образ відображеної епохи, періоду або окремої події чи явища.

Як частина музейного зібрання, яке виставлене для публічного огляду на тривалий термін, музейна експозиція є, по-перше, результатом наукової розробки теми експозиції з урахуванням музейних матеріалів, по-друге, специфічним твором, у якому засобами архітектури і пластичних форм мистецтва створюється експозиційний образ на вибрану тему, здатний естетично вплинути на відвідувача. Стационарна музейна експозиція є основною формою популяризації колекцій і пропаганди історичних знань музейними засобами.

Зовнішня та внутрішня організація експозиційних образів у певній послідовності та в певному просторі, що будується на основі проблемної композиції, забезпечує створення експозиційного сюжету.

Кожна експозиція має свій зміст, виражений у її концепції. Зміст експозиції – це сукупність систематизованої та інтерпретованої інформації відповідно до пізнавальної та виховної мети науково-просвітницької діяльності музею. Вона реалізується завдяки усьому комплексу експозиційної роботи, що є підсумком пошуково-дослідницької, збиральної, фондової роботи творчого колективу працівників музейної установи і слугує основою для реалізації освітньо-виховної функції.

Основою експозиції є музейний предмет, тобто пам'ятка, взята із середовища існування і що

входить до складу музейного зібрання після її наукової обробки. Музейний предмет має великий інформаційний і комунікаційний потенціал.

В експозиційній роботі використовують не будь-які музейні предмети, а тільки ті, що володіють визначеною сукупністю ознак і властивостей (є оригінальними пам'ятками історії і культури, джерелом знань та емоційного впливу, засобом виховання та освіти). В експозиції вони знаходять новий статус: стають експонатами, є матеріалом для формування наших уявлень про ту чи іншу добу.

Експонати (експозити) – це науково організована сукупність музейних предметів (пам'яток), виставлених для загального огляду, і які є структурною частиною експозиції. Їхній добір і розміщення ґрунтуються на основі розробленої колективом музею наукової концепції. Вони слугують засобами для вираження визначеного змісту, отже, утворюють знакову систему. Сукупність експонатів становить експонатуру. А організація експозиції є процесом добору логічної наукової композиції експонатів.

Для повнішого розуміння подій, що демонструються в експозиції, до неї вводяться науково-допоміжні матеріали, а для підсилення сприйняття використовують художні твори (живопис, скульптура), фонові записи, кінофрагменти, світлові ефекти. Завдяки цьому, в експозиційній роботі існує поняття “експозиційні матеріали”, що презентують істинні музейні предмети, їхнє відтворення, моделі, науково-допоміжні матеріали, що належать до музейної експозиції. В експозиції виявляється знакова природа речей, Знак – це предмет, що є носієм інформації про інші предмети, події, явища. Експонати-знаки можуть передавати як ідеї, почуття, уявлення, міркування людей, які оглядають експозицію, так і авторів експозиційного показу.

Експозиція має важливе значення для виразності мови музею, тому її потрібно не тільки споглядати, але й осмислювати. Правила експонування є кодом, що дає змогу конструювати зміст. А це означає, що музейна експозиція є своєрідним “текстом”, який коментує її наповнення. Вона може виділяти, логічно підкреслювати окремі предмети чи змістові блоки експонованого матеріалу, підсилити емоційні акценти. Подібно до слова в реченні, окремий музейний предмет набуває значення в оточенні інших експонатів або одиниць колекцій, а музейна експозиція набуває ознак тексту.

Структурною одиницею експозиції слугує тематико-експозиційний комплекс, тобто комплекс речових, документальних та інших пам'яток, що об'єднані тематично, становлять зорову і значеннєву єдність та є основним ланцюгом експозиції. Як експозиційний комплекс можна розглядати й

експозиційний зал, створений за єдиним проектом і своїм неповторним виглядом.

Музейна експозиція є результатом спільної роботи музейних працівників і художника. Перший етап експозиційної роботи є концептуальним. Керівництво, відповідальні працівники музею та експерти продукують ідеї щодо вигляду і змісту майбутньої експозиції, особливостей її комплектування і розміщення. Ідеї формуються в цілісну концепцію, і вже в руслі цієї концепції триває науковий пошук та здійснюються додаткові експертні дослідження, аналізується власний музейний фактаж та ведуться переговори із спорідненими музейними установами про залучення експонатів.

Кожна експозиція створюється за певними методами та принципами. Метод побудови експозиції – це порядок групування та організації експозиційного матеріалу [12, с. 80]. Принципи побудови музейної експозиції зумовлюють не тільки групування та інтерпретацію експонатів, а є основою визначення структури, порядку та характеру розподілу експозиції на теми, розділи, підтеми, експозиційні комплекси, ряди.

Відвідувач сприймає експозицію як єдність змісту і форми. Тому основним принципом організації музейної експозиції є цілісність – гармонійна єдність художньо-образного, функціонального, конструктивно-технічного та економічного аспектів, що організує музейні предмети за їхніми інформативними та атрактивними змістовими ознаками. Сучасні музейні експозиції формуються як синтез наукового, технічного та художнього усвідомлення явищ сучасності.

Композиція, форма, кольорове рішення, освітлення – все має бути підпорядковане основному задуму і заодно створювати умови для найвищого показу експонатів. Необхідний ефект досягається завдяки врахуванню таких чинників: архітектоніка приміщення, його масштаб, пропорції, світлові та фактурні рішення. Важливим чинником є також відбір предметів для експонування і найдоцільніші форми розміщення експонатів в окремих комплексах.

Образна побудова музейних експозицій – це урочистість, ясність художньої ідеї, композиційна чіткість, пластична завершеність, симетрія, декоративність та гармонія. Естетичне оформлення експозиції, її колірне, світлове і просторове наповнення, відбір і графічне оформлення текстів, застосування аудіовізуальних засобів важливо здійснювати з урахуванням фізіологічних особливостей людини. Під час побудови експозиції та під час розроблення експозиційного устаткування необхідно враховувати особливості музейних предметів, їхню властивість привертати увагу. Наприклад, об'ємні

експонати привертають більше уваги, ніж площинні, багатокolorові – більше, ніж однотонні, раритетні – більше, ніж типові. Силу впливу еспоната на глядача має яскравість світла, його колір, характер освітлення. Світло, яке падає зверху, добре використовувати для живопису, але для скульптури воно є зам'яким – їй потрібне більш індивідуалізоване й напрямлене підсвічення [13, с. 96].

У приміщеннях, які спеціально проєктуються для музеїв, важливим є вирішення внутрішнього простору, яке, залежно від профілю музею, повинно мати свої особливості, що відповідають сучасним науковим і художнім принципам експозиції. Устаткування сучасних експозиційних залів зазвичай складається із обладнання та конструкцій, які здатні легко трансформуватися, із яких можна зібрати будь-які комбінації. Необхідного ефекту можна досягти за допомогою усіх допоміжних засобів, тільки якщо будуть взяті до уваги такі чинники: архітектоніка приміщення, його масштаб, пропорції, світлові та фактурні рішення. Серед художніх засобів експозиційного мистецтва першість належить архітектурно-просторовій організації образу.

Результатом експозиційної роботи є створення нової історичної реальності, яка ґрунтується не на зовнішній правдоподібності, а на авторському переосмисленні інформаційного потенціалу пам'яток і його сучасній інтерпретації. Останнім часом поширився новий сценографічний напрям експозиційного образотворення, для якого властиві театральні та аудіовізуальні засоби інтерпретації пам'яток.

Музейна експозиція – це образ і водночас креативне поле культури. Культурою є “соціальний досвід і соціальна пам'ять, яка його фіксує і зберігає, а також діяльність людей, пов'язаних із збереженням, поповненням і передачею цього досвіду” [14, с. 132]. В експозиції в новому соціокультурному контексті візуалізується багата матеріальна та духовна спадщина багатьох поколінь.

Музейна експозиція є специфічним каналом культурно-історичної комунікації, що забезпечує особливе розуміння зв'язку часопросторів через світ “споріднених речей”, на чому формується комунікабельна спільність людства. Згідно з “духом часу”, коли весь світ максимально відкритий для розвитку, постійних змін, музейна експозиція прагне бути відкритою не лише в історію, а й у сучасне життя та майбутнє [15, с. 10]. Завдяки новаціям в експозиційному образотворенні відбувається перебудова усієї системи музейної комунікації. Зміст комунікаційних процесів значно поглибився, а диспропорція між освітньою, виховною та рекреаційною функціями вирівнялася. Реалізація тематики й образних вирішень експозицій забезпечило реалізацію сучасної концепції “інтегрованого музею”, тобто активної

участі практично у кожній сфері суспільного життя [16, с. 10].

Експозиційна робота тісно пов'язана з пам'яткоохоронною діяльністю, що ставить своєю практичною метою виявлення, дослідження, збереження і використання пам'яток історії та культури. Адже експозиція – це своєрідний зв'язок із минулим, проєкція людиною сьогodнішнього образу світу і себе в те, що давно минуло. Вона допомагає створити уявлення людини про минуле за допомогою експонатів. Експонати виконують роль інформаційного посередника між минулим і сучасністю, несучи певну інформацію про суспільство, що його породило. “Відчуття історії і відповідальності перед історією виховує в людях вищу форму соціальності [17, с. 9].

У моделі-образі музейної експозиції зливаються мета, можливості, засоби і умови освоєння дійсності, тобто пізнавально-оцінковий, комунікативний та спонукально-діяльнісний аспекти експозиційної роботи. Образний тип музейної експозиції певної культурно-історичної доби підпорядковується світоглядній уяві, провідному засобу пізнання та відображення дійсності, має свій соціокомунікативний потенціал і унаочнює пріоритетні цінності суспільної життєдіяльності.

Так, експозиційна робота музеїв забезпечує своєрідний зв'язок сучасності із минулим, сприяє дослідженню національної історико-культурної спадщини і допомагає сучасним музеям зреалізувати свої найважливіші функції: пізнавально-інформаційну, популяризаційну, навчально-просвітницьку та рекреаційну. Вона сприяє формуванню художніх смаків людей, почуттю гордості за наше славне минуле і вихованню почуття відповідальності за майбутнє, дає змогу модернізувати форми музейної комунікації з метою ефективного впливу на розвиток суспільства.

Ефективність експозиційної роботи ґрунтується на узагальненні колишнього експозиційного досвіду і використанні сучасних експериментальних методів та інформаційних технологій – комп'ютеризації фондів, створенні баз даних, музейних сайтів, посилення інформативності й комунікативності музейної експозиції. Під час експериментів широко застосовують макетування та комп'ютерне моделювання, що дає змогу виявити найоптимальніший варіант експозиційного рішення. Творче використання різних нових прийомів експозиційної роботи, майстерність художнього оформлення експозиції допомагає без театральності і формалізму з усією наочністю розкрити велику образну силу та неповторність експонатів, їхню взаємодію й цілісність, красу матеріалу, дає можливість глядачеві проникнути в особливості та суть експозиції, глибоко зрозуміти її художні основи та естетичні структурні особливості.

У контексті здійснення експозиційної роботи інноваційним у сучасний період заходом може стати створення суспільно-резонансних експозицій, які мають певне інформаційне навантаження та суспільну значущість. У формах культурно-освітньої діяльності важливо використовувати інтерактивні технології, які передбачають активну участь аудиторії під час музейної комунікації з метою отримання досвіду для кращого освоєння музейного простору.

1. Велика Л. П. *Музейне експозиційне мистецтво: монографія* / Л. П. Велика Харк. держ. акад. культури. – Х., 2000. – 159 с.: іл. 2. Олексієнко А. М. *Формування художнього образу музейної експозиції* / А. М. Олексієнко, Н. С. Трегуб // *Наук. конф. "Проблеми збереження та відновлення історичної пам'яті"* 24–25 трав. 1994 р. *Тези доповідей* / Під ред. Г. Й. Чернявського. – Харків : ХДІК, 1994. – С. 39–40. 3. Тітінюк Юрій Омелянович. *Методика художнього формування сучасної музейної експозиції [Електронний ресурс]* // 17 Сумцовські читання: *Комунікаційний підхід у музейній справі як відповідь на потреби соціуму.* – Харків, 2011. – Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2011/article.html?n=48>. 4. Мезенцева Г. Г. *Музеєзнавство (на матеріалах музеїв Української РСР) : курс лекцій* / Галина Мезенцева. – К. : Вища школа, 1980. – 120 с. 5. *Основи пам'яткознавства* / Під заг. ред. Л. О. Гріфена, О. М. Титової: кол. авт.: О. Н. Гаврилюк, В. О. Гаврилюк [та ін.]; Центр пам'яткознавства України: УТОПІК, 2012. – 380 с. 6. Левицька М. *Музей як спосіб національного самовизначення. Український музей "Стригівор" у міжвоєнному Перемишлі (1930–1940 роки)* / М. Левицька // *Збереження й дослідження історико-культурної спадщини в музейних зібраннях: історичні, мистецтвознавчі та*

музеологічні аспекти діяльності: доп. та повідомл. Міжнар. наук. конф., Львів, 25–27 вер. 2013 р. / ISBN 978-617-7124-03-9. – С. 84–90. 7. *Устав ICOM [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <http://www.icom.org.ru/get.asp?id=A5>. – Назва з екрана. 8. Шредель Ш. *Актуальні теми роботи в музеї* / Ш. Шредель // *Сучасний музей: між скарбницею та підприємством. Матеріали Міжнародної конференції 8–10 жовтня 2006 року в м. Чернівці.* – Львів : ВНТЛ – Класика, 2008. – С. 18–22. 9. Кононюк О. *Музейна експозиція: старі проблеми та нові тенденції (на прикладі музеїв Великої Волині)* / О. Кононюк, С. Позіховська // *Наук. зап. Рівнен. обл. краєзн. музею.* – Рівне : Волин. береги, 2006. – Вип. IV: матеріали наук. конф. 25–26. X. 2006 р. – С. 55–58. 10. Доманський В. А. *Музейна справа* / В. А. Доманський // *Ветеранський вісник* № 9. – К. : Основа, 2013. – 864 с. 11. *Музеєзнавство: словник базових термінів / уклад.-упоряд. Л. М. Міненко; за заг. ред. В. В. Карпова.* – К. : Фенікс: Національний військово-історичний музей України, 2013. – 152 с. 12. Там само. 13. *Искусство современной экспозиции: Выставки. Музеи / Науч.-исслед. ин-т теории и истории изобразит. искусств акад. художеств СССР; Под ред. В. П. Толстого, Н. В. Воронова.* – М. : Сов. художник, 1965. – 156 с. 24 л. илл. 14. Пархоменко М. Т. *Правова охорона культурної спадщини: Нормативна база: Збірник документів / Центр пам'яткознавства, УТОПІК, міжнародний фонд Україна-3000* / М. С. Левада, М. Т. Пархоменко, О. М. Титова. – К. : ХІК, 2006. – 596 с. – ISBN № 966-8999-02-9. 15. Велика Л. П. *Музейне експозиційне мистецтво: монографія.* 16. Велика Л. П. *Роль образної побудови експозиції у системі музейної комунікації / аспект розбудови української школи музеєтворення / Автореф. дис. канд. мистецтвознавства: 17.00.08; Харк. держ. акад. культури.* – Харків, 2000. – 20 с. 17. Лихачёв Д. С. *Предисловие к кн: Восстановление памятников культуры (проблемы реставрации).* – М. : Искусство, 1981. – 232 с.: 59 л. ил.